

Taner Akçam: Soykırımın unutulmuş boyutu asimilasyon

Posted on 14/10/2021

Taner Akçam, Müslümanlaş(tırıl)mış Ermeniler Konferansı'ndaki sunumuna, Ermeni soykırımının yapısal bir unsuru olmasına rağmen, asimilasyon konusunun bugüne kadar fazlasıyla ihmal edildiğine dikkat çekti. Akçam'a göre bunun iki önemli nedeni var: Birincisi, soykırımın bir hukuk kategorisi olarak tanımlanmasının kaçınılmaz sonucu. Soykırım gibi ceza hukukuna ait bir kavramın sosyal bilimlerde esas alınması, bu kaçınılmaz sonucu doğurmuş oldu. İkincisi ise, Ermeni soykırımını anlamak ve anlatmak için kullandığımız kaynakların bu tür bir ihmali kaçınılmaz kılması.

LEMKİN'E RAĞMEN

Akçam, sunumunda soykırım kavramını uluslararası hukuk açısından ilk kez ortaya koyan Polonyalı hukukçu Raphael Lemkin'e gönderme yaptı. Lemkin için fiziki imha, soykırım sürecinin sadece bir yüzü idi. Ona göre, soykırımın iki aşaması vardı: Birincisi, baskı altındaki grubun ulusal özelliklerinin imha edilmesi. İkincisi ise baskıcı grubun ulusal özelliklerinin baskı altındaki gruba zorla kabul ettirilmesi. Lemkin'in bu çerçevede yaptığı asimilasyon tanımına göre, baskı altındaki grup, baskıcı grubun hayat tarzını, kültürünü ve kurumlarını kabul etmek zorunda kalır.

Taner Akçam, Lemkin'in bu açık ve net tanımına rağmen, asimilasyonun Ermeni Soykırımı araştırmalarında gözardı edildiğini vurguladı. Akçam'a göre, bu gözardı edilmiş ve unutulmuş günümüze kadar etkisini sürdüren olumsuz sonuçları oldu. "Soykırım tek bir eylem-olay zannedildi ve sadece fiziksel imha olarak kavrandı" diyen Akçam, sözlerine şöyle devam etti:

“Ele alınan her olayın 1948 tanımına uyup uymadığına bakıldı. Yahudi soykırımı her şeyin merkezine oturdu ve başka bir olayın soykırım sayılıp sayılmayacağına turnusol kağıdı oldu; ‘Bir olay ne kadar Holokost’a benziyorsa, o kadar soykırımdır’ gibi bir anlayış ortaya çıktı. Bunun sonucu olarak da tanıma uygun gerçeklik ‘uyduruldu’.”

Akçam’a göre, Türkiye’nin resmi olarak Ermeni Soykırımı’nı inkâr etmesinin baskısıyla, Ermeni soykırımını Holokost’a benzetme çabaları yoğunlaştı ve bu süreçte 1915’in Holokost ile yapısal farkları yok sayıldı.

Akçam, Ermeni Soykırımı’nı incelerken kullanılan kaynakların da asimilasyonun gözardı edilmesinde etkili olduğu görüşünü şu sözlerle savundu: “Alman, Avusturya ve ABD konsolosluk raporları, misyoner gözlemleri ve sağ kalan Ermenilerin anılarından oluşan kaynaklar, değişen politikaları tam olarak anlayamadıkları için, ortada sistemli bir politika yokmuş gibi bir sonuç çıkartıyorlardı. Bu anlayışa göre, tamamıyla yerel unsurların inisiyatifine ve insafına bırakılmış karmakarışık uygulamalar söz konusudur. Birçok durumda din değiştirme olgusu, fanatik Müslümanların dini inançları nedeniyle, Ermenileri zorladıkları bir pratik olarak sunuluyordu.”

BELGELERİN SÖYLEDİĞİ

Taner Akçam sunumunda, Ermeni Soykırımı’yla ilgili elimize ulaşan belgelerde asimilasyon anlamına gelen, ‘temsil’ ve ‘temessül’ kavramlarının açık bir şekilde, üstelik sadece Ermeniler için değil, başta Kürtler olmak üzere diğer Türk olmayan Müslümanlar için de kullanıldığını belirtti. Akçam’a göre asimilasyon ve fiziki imha ilişkisini anlamak için ‘yönetilebilirlik’ ilkesi anahtar bir kavramdır. Her bölgede Ermeni nüfusun oranını yüzde 5-10 arasına çekme çabası, yönetilebilirlik ilkesinin uygulanmasında belirleyici unsur olarak karşımıza çıkıyor.

Akçam'ın sunumunda referans gösterdiği önemli belgelerden birisi, İttihat ve Terakki hükümeti tarafından Van, Trabzon, Erzurum, Bitlis Mamuratülaziz (Elazığ), Diyarbakır ve Sivas illeri ile Canik (Samsun) Mutasarrıflığına yollanan 22 Haziran 1915 tarihli telgraf. Söz konusu telgrafta şu ifadeler yer alıyor:

“Vilâyetiniz (livânız)den güneye sevk edilen Ermenilerden bireysel veya toplu olarak ihtidâ edenlerin alıkonulması ve toplu olarak bir arada bulunanların o vilâyet (liva) dâhilinde dağıtılması”.

Akçam'a göre bu telgrafın içeriğinde iki husus çok önemli: Birincisi, Sivas, Trabzon, Diyarbakır ve Elazığ'da telgrafın gönderildiği tarihte henüz büyük çaplı tehcir başlamamıştı. İkincisi önemli husus ise Talat Paşa'nın bu telgrafın okunduktan sonra imha edilmesini istemiş olmasıdır. Ayrıca dönemin Dahiliye (İçişleri) şifre evrakı arasında üç adet, 'okunduktan sonra imha edilmesi' istenen telgraf var ve üçü de asimilasyon ile ilgili. Bu da hükümetin ve Talat Paşa'nın asimilasyona ne kadar önem verdiğini gösteriyor.

Din değiştirme konusuna Soykırımın mimarlarının ne kadar hesaplı yaklaştığını gösteren çok önemli bir belge de yine sürgün bölgelerine gönderilen 1 Temmuz 1915 tarihli bir başka telgraf. Bu belgede şu ifadeler yer alıyor:

“İhrâc olunan Ermenilerden bazılarının bireysel ve toplu olarak ihtida ettikleri ve bu sayede memlekette kalma gayreti içinde oldukları anlaşılmaktadır. Bu şekilde olan ihtidalar müsaade kesinlikle söz konusu olamaz. Kendilerini tehlikede gördükleri için din değiştiren bu kişilerin müracaatlarına itibar edilmeyip, kararlaştırılan yerlere sürgünlerinin yapılması”.

Din değiştirme politikalarında iktidarın, İslami kaygılarla hareket etmediğini gösteren bir başka örnek de 18 Ağustos tarihli telgraftır. Urfa'dan bir grup Ermeni kiliselerini cami yapıp, topluca Müslüman olmak isterler, durumu 16 Ağustos'ta İstanbul'a bildiren Urfa Mutasarrıfı'na iki gün sonra verilen cevapta, “ne kilisenin camiye çevrilmesi ne de ihtidalar

kabul edilemez” denilir.

VE YASAK KALDIRILIR

Taner Akçam, Ekim sonu itibariyle “ihtidalarına müsaade edin” biçiminde bazı emirler olsa da genel uygulamaya 4 Kasım 1915’te geçildiğini belirtti. Bu tarihte, istisnasız tüm bölgelere “Ermenilerin ihtidâsı hakkında” dikkate alınacak hususa ilişkin tamim gönderiliyor. Bu tamimde şu ifadeler yer alıyor: “Sevk edilmeyip öteden beri ikamet ettikleri mahallerde bırakılanların ihtidâsı kabûl olunur. Sevk olunduıkları sırada merkezden gelen özel emirle, sevklerinden vazgeçilip bırakılanlar, ister eski yerlerine iade edilmişler veya sevk sırasında buldukları yerlerde kalmış olsunlar, ihtidaları kabul edilir.

KISMI ISKÂN POLİTİKASI

“4 Kasım 1915’e kadar İslamlaştırma konusunda herhangi bir özel belgeye rastlamadım ancak bu tür belgelerin mutlaka olduğunu düşünüyorum” diyen Taner Akçam, oluşturulan yeni yerleşim yerlerinde Ermenilerin dinlerini korumalarına müsaade edildiğini ama dillerini kullanmalarının yasaklandığına dikkat çekti: “Cemal Paşa, Ermenilerin dini vecibelerini yerine getirmelerine özel izin verdi. 19-21 Haziran 1915’te, Sis Katolikos’u II. Sahag ile görüşen Cemal Paşa bu izni verir. Bu izne binaen, yeni oluşturulan kamplar ve yerleşim yerlerine papazlar yollanır. Kasım 1915’e kadar sürgünlerin nihai varış yerlerinde belli bir iskân politikası izlendi.”

Bu bağlamda, Musul ve Der-Zor bölgesine yollanan, 23 Haziran 1915 tarihli önemli bir telgrafta şu ifadeler yer alıyordu: “Aynı bölgeden toplu olarak gelen Ermeniler gruplara ayrılarak değişik yerlere yerleştirilsin. Yeni yerleşim yerlerinde asla Ermeni okullarına müsaade edilmesin. Ermenice dili ile gazete ve haberleşme yasaktır. Çocuklar zorunlu

devlet okullarına gönderilecek. Yeni kurulacak yeni Ermeni yerleşim yerleri biri birinden 5 saat mesafede olacak ve bu yerler etrafa hakim ve müdafaaya müsait yerlerde kurulmayacak.”

Bu telgrafın sürgünlerin yapıldığı bölgelere gönderilen ve din değiştirmelere müsaade eden 22 Haziran tarihli telgraftan bir gün sonra yollandığına ve bu belgenin de okunduktan sonra imha edilmesi istendiğine dikkat çeken Akçam sözlerini şöyle sürdürdü: “Bunu takiben, 1 Temmuz 1915 tarihinde Başkumandanlık Suriye, Halep, Musul Vilâyetlerine, Urfa, Zor Mutasarrıflıklarına gönderilen ayrıntılı bir tamim ile Ermeni okullarının açılmasına müsaade edilmeyeceği ve yazışma dilinin Türkçe olacağı kuralı da tekrar edilir.”

Taner Akçam sunumunda din değiştirmelere yeniden müsaade edildiğine ilişkin iki telgrafa dikkat çekti. Önce 4 Kasım tarihinde Halep, Musul ve Der-Zor gibi sürgün yerlerine, 21 Aralık 1915’te ise Halep, Suriye, Musul vilâyetleriyle Urfa ve Der Zor Mutasarrıflıkları gibi sürgün yeri olan bölgelere yollanan bir başka telgrafta, “Oralara gelmiş olan Ermenilerin, yeni mıntıklarına varmaları ile birlikte din değiştirmelerine kurallara göre müsaade edilmesi” istenir.

‘YA İSLAM YA ÖLÜM’

Taner Akçam, Soykırımın son aşaması hakkında doğrudan bir Osmanlı belgesi olmadığına ama ABD ve Alman belgelerinin yanı sıra sağ kalan Ermenilerin anılarında da bilgi olduğuna dikkat çekti. Akçam’a göre bu konuda en önemli kaynaklardan biri Çerkes Hasan Amca’nın anıları. O dönemde Teşkilatı Mahsusa’da görevli olan Hasan Amca, Ağustos 1916’da bugün Suriye sınırları içinde Dara’ya vardığında, sağ kalan Ermenilerin tümünün ihtida işleminin yapılmakta olduğunu gördüğünü aktarır. Bu bilgi, 20 Haziran 1919 tarihli Alemdar gazetesinde yayımlanan Hasan Amca’nın anılarında yer alıyor.

Akçam, dönemin Alman büyükelçisi Wolff Metternich'in de bu konuda önemli saptamalar yaptığına dikkat çekti. Metternich'e göre İslami fanatizm İttihatçı yöneticilere yabancı bir fikirdir; Ermenilerin Müslümanlaştırılmasındaki amaç, Ermenilerin Türkler arasında eritilmesi, kaynatılmasıdır. Müslümanlaştırmaya önce izin verilip sonra bundan vazgeçilmesinin nedeni ise Metternich'e göre din değiştiren Ermeni sayısının hızla artmasıdır.

Akçam, bu süreçte rakamların ne kadar önemli olduğunu da vurguladı: "Bu süreçte Talat Paşa, neredeyse günlük bazda hayatta kalan Ermenilerin kesin sayıları hakkında düzenli bilgi istedi. Diyarbakır, Adana, Halep, Trabzon, Erzurum, Sivas, Bitlis, Mamuretülaziz, Van vilayet ve Maraş Mutasarrıflığına telgraf doğrudan Maarif Nazırı tarafından, Dahiliye Nezareti şifresi kullanılarak yollanan telgrafta, bölgelerinden sürülen Ermenilerin 10 yaşından küçük çocuklarının yetimhanelere yerleştirilmesinin planlandığı ve bu nedenle vilayet dahilinde ne kadar çocuk bulunduğu, yetimhane için uygun bina olup olmadığı soruluyor."

Ayrıca 12 Temmuz 1915 tarihli sürgün bölgelerine gönderilen bir başka telgrafta, "Ermenilerin nakil ve sevkleri esnasında velisiz kalması muhtemel olan çocukların bakım ve terbiyeleri için Ermeni ve ecnebi bulunmayan kura ve kazalardaki ileri gelen; itibarlı ve haysiyetli kişilere dağıtılmalarının uygun görüldüğü" belirtiliyor. 11 Ağustos 1915'te alınan bir kararla da evlatlık olarak alınan Ermeni çocuklarının, ana babaları vefat etmişlerse, miras haklarının, bakıcı aileye bırakılması karara bağlandı. Akçam'a göre bu karar, asimilasyonu desteklemek için ekonomik teşvik programı uygulandığı anlamına geliyor.

Taner Akçam, sunumunu sonunda şu ifadeleri kullandı: "Tüm bunların ışığında Ermeni Soykırımı'nda asimilasyonun son derece sistemli olarak uygulandığını ve zorla Müslüman yapmanın bu politikanın esaslı bir parçası olduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz."

Kaynak: agos.com.tr

